

RAFİG HÜSEYN OĞLU İMRANI'NİN YAYIMLADIĞI AZERBAJCAN MUĞAM JANRININ YARANMASI VE İNKİŞAF TARİHİ ADLI ESER

(Metin-Aktarı-Müzik Terimleri Sözlüğü)

Mehmet Oğuzhan Kuşoğlu

Ankara, 2023

**Rafiq Hüseyn Oğlu İmrani'nin Yayımladığı
Azerbaycan Muğam Janrının Yaranması
ve İnkışaf Tarihi Adlı Eser**
(Metin-Aktarı-Müzik Terimleri Sözlüğü)

Yazar

Mehmet Oğuzhan Kuşoğlu

ISBN: 978-625-6444-09-6

1. Baskı

Ağustos, 2023 / Ankara

Yayın Sertifika No

46683

Matbaa Sertifika No

46682

Grafiker®

Yayınları

Yayın No: 474

Web: grafikeryayin.com

Kapak, Sayfa Tasarımı,

Baskı ve Cilt

Grafiker®

Grafik-Ofset Matbaacılık Reklamcılık

Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.

Oğuzlar Mahallesi

1396. Cadde No: 6/A

06520 Balgat-ANKARA

Tel : 0 312. 284 16 39 Pbx

Faks : 0 312. 284 37 27

E-mail : grafiker@grafiker.com.tr

Web : grafiker.com.tr

Kitabın hukuksal ve bilimsel sorumluluğu yazarına aittir.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	3
ÖN SÖZ.....	7
ÖZET.....	9
SUMMARY.....	11
KISALTMALAR.....	13
ÇEVİRİYAZI ALFABESİ.....	14
SÖZLÜĞÜN DÜZENİ.....	15
GİRİŞ.....	19

BÖLÜM I

3

METİN.....	25
AZERBAJCAN MUSİĞİ MEDENİYYETİNİN ÖYRENİLMESİNDE AZERBAJCAN-İRAN ĞARŞILİĞLİ MÜNASİBETLERİNE DAİR BİR NÈÇE SÖZ.....	27

I FESİL

EN ĞEDİM DÖVR MUSİĞİ MEDENİYYETİ.....	35
1. AZERBAJCAN ERAZİSİNDE MUSİĞİ SENETİNİN YARANMASI VE İNKİŞAF ÈTMESİ.....	35
2. ŞUMÈR DÖVRÜNÜN MUSİĞİ MEDENİYYETİ.....	42
Midiya Dövrünün Musiği Medeniyyeti.....	53
Ehemeniler Dövrünün Musiği Medeniyyeti.....	61
3. MAKÈDONİYALİ İSKENDERİN İRAN VE AZERBAJCANDA HAKİMİYYETİ İLLERİNDE AZERBAJCANIN MUSİĞİ MEDENİYYETİ.....	66

Azərbaycanın Sasanilər Hakimiyyəti Dövründə Musiqi Medeniyyəti.....	70
--	----

II FESİL

DİN VE MUSİĞİ	81
1. AZERBAJCAN - TÜRK MUSİĞİ MEDENİYYETİNİN İNKİŞAFINDA ZERDÜŞT DİNİ TE'LİMİNİN ROLU VE EHEMİYYETİ	81
2. İSLAM VE MUSİĞİ	86

III FESİL

ORTA ESRLER MUSİĞİ MEDENİYYETİ	97
1. ORTA ESRLERDE AZERBAJCANIN MUSİĞİ HEYATI	97
Ebu Nesr Mehemed İbn Farabi (259-339 H.Ğ.) (5.11, S.18).....	98
2. ORTA ESRLERDE AZERBAJCANIN COĞRAFİ ERAZİSİ VE MUSİĞİ MEDENİYYETİ	106
3. ORTA ESRLERDE AZERBAJCANDA İSTİFADE ËDİLEN MUSİĞİ ALETLERİ	113
XIX-XX Esrin Evvellerinde Azərbaycan Musiqi Meclisleri.....	164
1. Şuşa-Ğarabağ Musiqi Meclisleri.....	168
2. Şamaşı-Şirvan Musiqi Meclisleri.....	181
3. Bakı Musiqi Meclisleri.....	185
Bakı Musiqi Meclislerinde İştirak Ëden Muğam İfaçılarının Portrêtləri.....	195
4. XIX-XX Esrin Evvelinde Cənubi Azərbaycanın Musiqi Heyatı.....	202
XIX Esr Cənubi Azərbaycan Meclislerinin Portrêtləri.....	204
Netice.....	214
1. İstifadə Olunan Edebiyyat.....	219

2. Azerbaycan Dilinde Olan Edebiyyat.....	220
3. Rus Dilinde Olan Edebiyyat.....	224
4. Türk Dilinde Olan Edebiyyat.....	254
5. Fars Dilinde Olan Edebiyyat.....	255
6. Avrupa Dillerinde Edebiyyat.....	256

BÖLÜM II

AKTARI	259
---------------------	-----

GİRİŞ	261
--------------------	-----

AZERBAYCAN MÜZİK MEDENİYETİNİN ÖĞRENİLMESİNDE AZERBAYCAN-İRAN KARŞILIKLI İLİŞKİLERİNE DAİR BİR KAÇ SÖZ	261
---	-----

BİRİNCİ BÖLÜM

EN ESKİ DÖNEM MÜZİK MEDENİYETİ	269
---	-----

1. AZERBAYCAN COĞRAFYASINDA MÜZİK SANATININ MEYDANA GELMESİ VE GELİŞMESİ	269
---	-----

2. SÜMER DÖNEMİNDE MÜZİK MEDENİYETİ:	276
---	-----

Medler Dönemi Müzik Medeniyeti.....	288
-------------------------------------	-----

Ahameniler Döneminde Müzik Medeniyeti.....	296
--	-----

3. MAKEDONYALI İSKENDER'İN İRAN VE AZERBAYCAN'A HÂKİM OLDUĞU YILLARDA AZERBAYCAN'IN MÜZİK MEDENİYETİ:	301
--	-----

Azerbaycan'da Sâsânî Egemenliği Boyunca Müzik Medeniyeti.....	305
--	-----

İKİNCİ BÖLÜM

DİN VE MÜZİK	317
---------------------------	-----

1. AZERBAYCAN-TÜRK MÜZİK MEDENİYETİNİN GELİŞMESİNDE ZERDÜŞT DİNİ ÖĞRETİLERİNİN ROLÜ VE ÖNEMİ:	317
--	-----

2. İSLAM VE MÜZİK	321
--------------------------------	-----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ORTAÇAĞ MÜZİK MEDENİYETİ	333
---------------------------------------	-----

1. ORTAÇAĞ'DA AZERBAYCAN'IN MÜZİK HAYATI	333
---	-----

Ebû Nâsır Muhammed İbn Fârâbî (Hicri 259-339) (5.11, S.18).....	334
--	-----

2. ORTAÇAĞ'DA AZERBAYCAN'IN COĞRAFI ARAZİSİ VE MÜZİK MEDENİYETİ	342
--	-----

3. ORTAÇAĞ'DA AZERBAYCAN'DA KULLANILAN MÜZİK ALETLERİ	351
--	-----

XIX. Yüzyılın Sonuyla XX. Yüzyılın Başlarında Azerbaycan'da Müzik Meclisleri.....	403
--	-----

1. ŞUŞA-KARABAĞ MÜZİK MECLİSLERİ	406
---	-----

2. ŞAMAHI-ŞİRVAN MÜZİK MECLİSLERİ	420
--	-----

3. BAKÜ MÜZİK MECLİSLERİ	424
---------------------------------------	-----

Bakü Müzik Meclislerine Katılan Muğam İcracılarının Portreleri.....	434
--	-----

4. XIX.-XX. YÜZYILIN BAŞINDA GÜNEY AZERBAYCAN'IN MÜZİK HAYATI	441
--	-----

5. XIX. YÜZYILDA GÜNEY AZERBAYCANLI MÜZİSYENLERİN PORTRELERİ	444
---	-----

SONUÇ	455
--------------------	-----

BÖLÜM III

MÜZİK TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ	499
--------------------------------------	-----

KAYNAKÇA	603
-----------------------	-----

ÖN SÖZ

Azerbaycanlı müzik bilimci sayın Rafiq Hüseynoğlu İmrani'nin 1994 yılında Bakü'de yayımlanan “Azerbaycan Muğam Janrının Yaranması ve İnkişaf Tarihi” adlı eseri, geçmişten günümüze Azerbaycan coğrafyasında mevcut olan müzik kültürünü bizlere tanıtmaktadır.

251 sayfadan oluşan bu kitap, Azerbaycan Türkçesiyle ve Kiril alfabesine göre yazılmıştır. Bu kitabın baş tarafında, kitabın redaktörü olan müzik bilimci sayın Prof. Gülnaz Abdullazade ile yine Azerbaycan müziğinin tanınmış simalarından devlet sanatçısı Prof. Süleyman Elesgerov'un kitabı tanıtan yazıları yer almaktadır.

Bu kitapta Azerbaycan coğrafyasının (gerek günümüzdeki Azerbaycan cumhuriyeti toprakları gerekse de İran Azerbaycan'ı) sahip olduğu müzik kültürünün ve günümüzde “muğam” olarak adlandırılan janrın (tarzın) tarihsel gelişimini sunmaktadır.

Azerbaycan coğrafyasında hüküm süren Sümerler, Medler, Ahameniler, İskender Devleti ve Sâsânîler gibi İslam öncesi uygarlıklar ile İslamiyet'ten sonra bölgeye hakim olan Türk-İslam devletleri ve çeşitli hanlıkların bu bölgenin kültürel hayatına yapmış oldukları katkılar, bütün ayrıntılarıyla okuyucuya aktarılmıştır. Bu aktarılar sonucunda, günümüzde Azerbaycan'da, hattâ Türkiye'de ve diğer Türk ve İslam ülkelerinde icra edilen makamların bir çoğunun İslam öncesi dönemlerden beri kullanılmakta olduğunu öğrenmiş bulunuyoruz.

Azerbaycan'da İslam uygarlığı ve müzik konusu, bu kitapta üzerinde en çok durulan konulardan biri olmuştur. Türk-İslâm müzik kültürünün temelini atan ve ilk müzik nazariyatı kitaplarını yazan Fârâbî, İbn-i Sînâ, Safiyüddin Urmevî, Abdülkadir Merâgî gibi müzik bilgini ve filozofların eserleri, kullanmış oldukları terminoloji ayrıntılı bir biçimde sunulmuştur. Makam, şûbe, gûşe ve âvâzeler, günümüz nota sistemine göre açıklanmıştır. Özellikle, aslen Azerbaycan Türklerinden olan ve kurmuş oldukları nazariyatın günümüzde “Sistemci Okul” adıyla anıldığı Safiyüddin Urmevî ve

Abdülkadir Merâgî'nin görüşlerine ayrıntılı olarak yer verilmiştir. Ayrıca adı zikredilen bu bilginlerin hayat hikayeleri ve soy kütükleri konularına da değinilmiştir.

Kitabın son bölümünde ise, Kuzey ve Güney Azerbaycan'da XIX. yüzyılın sonu ile XX. yüzyılın başlarında kurulan müzik meclisleri hakkında bilgiler verilmektedir.

Bu meclislerde icra edilen muğamlar, o dönemde yaşamış olan müzik üstadlarının da eserlerine baş vurulmak suretiyle listeler halinde bizlere sunulmuştur.

Bu kitabın transkripsiyonunda, Türkiye Türkçesine aktarılmasında ve kitapta adı geçen müzik terimleri sözlüğünün hazırlanmasında yardımlarını benden esirgemeyen değerli hocam sayın Prof. Dr. Gülşen Seyhan Alışık'a, konservatuar öğrenciliğim sırasında, kitabı tanıyıp üzerinde yapmış olduğum bu çalışmaya imkan sağlayan hocam Süleyman Şenel'e, kitabın tercümesine başladığım ilk zamanlarda vaktini bana ayırıp redaksiyonda yardımda bulunan hocam Dr. Öğretim Üyesi Göksel Öztürk'e ve tezimin teknik bilgisayar bilgisi gerektiren kısımlarında bana yardımcı olan kardeşim Aslıhan Kuşoğlu ile arkadaşım Pamir Poyraz'a teşekkürlerimi bir borç bilirim.

ÖZET

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını ilan edişinin üçüncü yılı olan 1994'te, Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de, Üzeyir Hacıbeyov Adına Bakü Devlet Musiki Akademisi tarafından yayımlanan bu kitap, 251 sayfadan oluşmaktadır.

Kitapta, Azerbaycan'ın sahip olduğu müzik kültürü, bu kültürün en eski çağlardan günümüze kadar geçirdiği evreler; gerekli tablolar, haritalar ve notalarla desteklenmek suretiyle anlatılmıştır.

Bu tezi hazırlamaktaki amaç, Türk Dünyası müzik kültürünün çok önemli bir parçası olan Azerbaycan müziğinin tarihsel gelişimini ve 20. yüzyıldaki durumunu gözler önüne sermektir.

Çalışmamız Metin, Aktarı ve Müzik Terimleri Sözlüğü adları altında üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm olan metin bölümünde, Kiril harfleriyle yazılmış olan bu kitabın çevriyazı alfabesine aktarılması işlemleri yapılmıştır.

Tezimizin ikinci bölümünde kitap, Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Gerek metin, gerekse de aktarı bölümünde, kitapta yazarın yapmış olduğu kısaltmalar aynen verilmiş, kitaptaki parantezler, dipnotlar olduğu gibi aktarılmıştır. Okunamayan birtakım kelimeler ise köşeli parantez içerisinde üç nokta ile [...], her iki bölümde de ifade edilmiştir.

Tezimizin son bölümü ise, kitapta adı geçen müzik terimlerinin sözlüğüdür. Bu sözlüğü yazarken; Arapça, Farsça, Türkçe ve Moğolca kökenli kelimeler, italik harfli olarak parantez içerisinde ve çevriyazı alfabesine göre yazılmıştır. Yunanca, İtalyanca, Fransızca gibi Avrupa dillerine ait terimlerde ise transkripsiyon harflerine başvurulmamıştır. Madde başları 12'lik kalın punto ile yazılmış, iki nokta işaretinden sonra normal punto ile parantez içinde (<) ve (>) işaretleri kullanılmak suretiyle açıklanacak terimin ait olduğu dil; Ar., Fars, Tür., Fra. gibi kısaltmalarla gösterilmiştir. Sözlükte, farklı yazılışları olan terimlerde veya herhangi bir terimin orijinal

yazılışında bir çeşitlilik olması durumunda, iki farklı yazılış arasına denklik işareti (~) konulmuştur. Kökü tespit edilemeyen veya yazılışı bilinmeyen kelimeler için soru işaretine (?) başvurulmuştur.

SUMMARY

This book which has been published by the Baku Music Academy of State in the name of Uzeyir Hacıbeyov is consisted of 251 pages. It was printed in Baku which is capital of Azerbaijan, in 1994 the third year of independence of Republic of Azerbaijan.

In this book, musical culture that Azerbaijan has, the stages of this culture which has passed from oldest ages until today are explained by the support of tables are necessary, maps and musical notes.

The aim of preparing this thesis is to display historical development of Azerbaijan music which is a very important part of the music culture of Turkic World.

Our work is consisted of three chapters which is named text, translation and dictionary of musical terms. In the text chapter of our work, this book that is written in Cyrillic Alphabet is translated to transcription alphabet.

In the second chapter of our thesis, the book is translated into Turkish. In the capters of text and translation, abbreviations that the writer has done in his book are presented without change. Paranthesis and footnotes in this book are identically applied. Some illegible words are indicated with three points [...] in bracket.

The last chapter of our thesis is dictionary of musical terms that are mentioned in this book. In the process of preparing this dictionary, originally Arabic, Persian, Turkish and Mongolian words are written in Italic letters in the paranthesis and according to transcription alphabet. However, in writing of the terms belong to European languages such as Greek, Italian, French; transcription letters are not used. The intermediate items are written in 12 size of type and bold; after the colons the language which has the term that will be explained is displayed with abbreviations like Ar., Fars., Tür., Fra.. These abbreviations are stated using the marks (<) and (>) in paranthesis with normal size of type. In the dictionary, the terms that

have different orthographies or in the situation of any term has a variety in original orthography, between two different orthographies equality mark (~) is placed. For the words which have indefinite origins or unknown orthography are used question mark (?).

KAYNAKÇA

- AYVERDİ, İlhan, *Asırlar Boyu Târihî Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük I-II-III*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2006.
- AZERBAYCAN DİLİNİN İZAHLI LÜĞETİ I-II-III-IV, Azerbaycan SSR Elmler Akademiyası Nesimi Adına Dilçilik İnstitutu, “Elm” Neşriyatı, Bakı.
- BARDAKÇI, Murat, *Maragalı Abdülkadir*, İstanbul 1986, Pan Yayıncılık.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara 1970.
- EREB VE FARS DİLLERİ LÜĞETİ (Azerbaycan Klasik Edebiyatını Okumak İçin), Azerbaycan SSR Elmler Akademiyasının Neşriyatı, Bakı 1996.
- FARMER, Henry George, *Onyedinci Yüzyılda Türk Çalgıları*, Çeviri: Dr. M. İlhami Gökçen, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara 1999.
- GAZİMİHAL, Mahmut R., *Musiki Sözlüğü*, M.E.B. Yayınları, İstanbul Millî Eğitim Basımevi, 1961.
- HACİBEYOV, Üzeyir, *Azerbaycan Halk Musikisinin Esasları*, Bakı, 1985, Azerbaycan SSR Elmler Akademiyası Me’marlık ve İnceneset İnstitutu, Dördüncü Neşri, Yazıcı.
- HACİEV, Paraşkev, *Temel Müzik Teorisi*, Çeviri: Atilla Sağlam/Bedri Koçancı, Pan Yayıncılık, Birinci Basım: Temmuz 1996, İstanbul.
- KARADENİZ, Ekrem, *Türk Mûsikîsinin Nazariye ve Esasları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları Genel Yayın No: 238, Sanat Dizisi: 37, Ajans-Türk Matbaacılık Sanayi/Ankara.
- MİR MUHSİN NEVVAB, *Vuzûhu’l-Erkam* (Tenkidli Basım), [Hazırlayan: Zemfira Seferova], Bakı, 1989, Azerbaycan SSR Elmler Akademiyası Me’marlık ve İnceneset İnstitutu, Elm Neşriyatı.
- ÖZBEK, Mehmet, *Türk Halk Müziği El Kitabı I Terimler Sözlüğü*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

- ÖZKAN, İsmail Hakkı, *Türk Mûsikîsi Nazariyatı ve Usûlleri Kudüm Velveleleri*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1998.
- ÖZTUNA, Yılmaz, *Büyük Türk Mûsikîsi Ansiklopedisi I-II*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- RAHMETOV, Avaz, *Azerbaycan Halk Çalgı Aletleri ve Onların Orkestrada Yeri*, “Işık” Neşriyatı, Bakı, 1980.
- RAUF YEKTA BEY, *Türk Musikisi*, Fransızcadan Çeviren: Orhan Nasuhioğlu, Pan Yayıncılık, İstanbul 1986.
- TURA, Yalçın, *Türk Mûsikîsinin Mes'eleleri*, Pan Yayıncılık, Kasım 1988, İstanbul.
- ÜNGÖR, Etem Ruhi, “Unutulmuş Çalgılarımızdan Mıskal İhya Edilmelidir”, *Musiki Mecmuası-Aylık Müzikoloji Dergisi*, Nisan 1970, Yıl: 23, Nu. 257, s. 15, İstanbul.